

Marek Andrzejewski

Centrum Badania nad Prawem Dotyczącym Rodziny

Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk

<https://orcid.org/0000-0002-6838-8414>

andrzejewski.marek@wp.pl

Sytuacja prawna i wychowawcza osoby małoletniej skrzywdzonej przez nieletniego, czyli o nierównym traktowaniu dzieci i młodzieży w prawie nieletnich

The legal and upbringing situation of a minor harmed by a minor: the unequal treatment of children and adolescents in juvenile law

Streszczenie:

Artykuł dotyczy pedagogicznych i prawnych aspektów sytuacji nieletniego i jego małoletniej ofiary, zwykle kolegi ze szkoły, podwórka, czy innych wspólnych przestrzeni. Autor zwraca uwagę, że w literaturze prawniczej i pedagogicznej jest wiele pozycji dotyczących nieletniego, natomiast osoby przez niego skrzywdzone są poza obszarem zainteresowań badaczy. Tymczasem dobro dziecka nie powinno być zasadą postępowania wyłącznie w stosunku do nieletniego, gdyż brak należytej pedagogicznej i prawnej ochrony dziecka, które nieletni skrzywdził, może spowodować u niego poczucie bezradności, niesprawiedliwego traktowania, a w dalszym planie czasowym również nieufność w stosunku do państwa, prawa i wymiaru sprawiedliwości. Nadzieję na dostrzeżenie problemu ochrony dziecka będącego ofiarą przemocy ze strony nieletniego Autor pokłada w art. 4 ust. 4 ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich dającym kompetencję dyrektorowi szkoły do odpowiedniego reagowania na przejawy przemocy uczniowskiej w szkole.

Słowa kluczowe: nieletni, pokrzywdzony, dobro dziecka, prawo nieletnich, dyrektor szkoły

Abstract:

This article examines the pedagogical and legal dimensions of the situation involving a juvenile offender and their underage victim—typically a peer from school, the neighborhood, or other shared environments. The author highlights that, although legal and pedagogical scholarship offers extensive analysis concerning juveniles, significantly less attention is devoted to those harmed by their actions. This imbalance in scholarly focus is problematic, as the principle of the best interests of the child should not apply exclusively to the juvenile perpetrator. The absence of adequate pedagogical and legal safeguards for the child victim may result in a sense of helplessness, perceptions of injustice, and, over time, a broader erosion of trust in the state, the rule of law, and the justice system as a whole. The author expresses hope that the issue of protecting children who are victims of peer violence perpetrated by juveniles will gain greater recognition through the application of Article 4(4) of the Act on the Support and Resocialisation of Juveniles, which grants school principals the authority to take appropriate measures in response to manifestations of student violence within educational settings.

Keywords: juvenile, victim, best interests of the child, juvenile justice, school principal

1. Prolog

Prawo nieletnich jest stanowione w celu zapewnienia im ochrony i opieki¹ i taka jest jego podstawowa funkcja². Pedagogiczno-prawny profil tego prawa wyprowadzany jest ze standardów międzynarodowych, w tym zwłaszcza z przepisów Konwencji o prawach dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r.³ Uchwalona 9 czerwca 2023 r. ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich⁴ (dalej jako UWRN), która nie wprowadziła radykalnych zmian w stosunku do poprzedniego stanu prawnego i z tej przyczyny bywa postrzegana jako modyfikacja ustawy z 28 października 1982 r.

¹ A. Grześkowiak, *Prawo nieletnich*, Warszawa 2023, s. 3.

² A. Grześkowiak, *Prawo...*, s.4, 9.

³ Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.

⁴ T.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 978 z późn. zm.

o postępowaniu w sprawach nieletnich⁵ (dalej jako UPN), daje podstawy do stwierdzenia, że ustawodawca położył również akcent na funkcję resocjalizacyjną. Świadczy o tym chociażby nazwa tego aktu prawnego zawierająca słowo „resocjalizacja”, niektóre uregulowania, a także treść preambuły, gdzie - po podkreśleniu roli rodziny w wychowywaniu dziecka⁶ - stwierdzono, że celem ustawy jest wzmocnienie w nieletnich świadomości/poczucia odpowiedzialności za własne czyny, a także przeciwdziałanie ich demoralizacji i dopuszczaniu się czynów karalnych.

Wśród zasad prawa nieletnich największe znaczenie ma zasada dobra dziecka⁷. Wynika to z jej rangi w systemie polskiego prawa – ma ona jednak podstawy w art. 72 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.⁸, znajduje silne oparcie w ratyfikowanych przez Polskę umowach międzynarodowych, a nade wszystko jest zasadą prawa rodzinnego i w literaturze z tego obszaru znajdują się najistotniejsze jej opracowania⁹. W doktrynie z zakresu prawa nieletnich dobro nieletniego rozumiane jest, jako stworzenie mu odpowiednich warunków dla korzystnych zmian w jego osobowości i zachowaniu w celu prawidłowego wzrastania i adaptacji do reguł funkcjonowania w społeczeństwie¹⁰. Potrzeba budowania prawa nieletnich na fundamencie troski o ich wychowanie jest oczywista, a do licznych argumentów, jakie za tym przemawiają, dodać można i ten, że w zorientowanej humanistycznie pedagogice resocjalizacyjnej akcent położony jest na działania nakierowane na dobro osoby skazanej, a więc dorosłego, który dokonał przestępstwa i odbywa karę pozbawienia wolności. Ma to prowadzić do readaptacji skazanego po odzyskaniu wolności, a także do ograniczenia odruchu zmierzającego wyłącznie do sprawiedliwej odpłaty w stosunku do więźnia, na rzecz postrzegania go jako tego, kto w przyszłości opuści zakład karny i będzie ponownie żył

⁵ T.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1700.

⁶ Szerzej: O. Sitarz, Komentarz do preambuły UWRN, [w:] P. Drembkowski, G. Kowalski (red.), *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2023, s. 13-33; A. Grześkowiak, *Prawo...*, s. 8-40.

⁷ A. Grześkowiak, *Prawo...*, s. 32-38; V. Konarska-Wrzonek, Komentarz do art. 3 UWRN, [w:] V. Konarska-Wrzonek (red.), *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2023, s. 51-54; P. Drembkowski, Komentarz do art. 3 UWRN, [w:] P. Drembkowski, G. Kowalski (red.), *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2023, s. 27-32.

⁸ Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

⁹ Z. Radwański, *Pojęcie i funkcja „dobra dziecka” w polskim prawie rodzinnym i opiekuńczym*, „*Studia Cywilistyczne*” 1981, t. XXXI; W. Stojanowska, *Rozwód a dobro dziecka*, Warszawa 1979; M. Andrzejewski, *Stosowanie klauzuli dobra dziecka. Rozważania inspirowane postanowieniem Sądu Najwyższego dotyczącym tworzenia rodzin zastępczych*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2021, nr 30/5, s. 29-51.

¹⁰ A. Krukowski, Komentarz do art. 3 UPN, [w:] A. Krukowski (red.) *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Warszawa 1991, s. 24-25.

w społeczeństwie. Sukces procesu readaptacji ułatwi mu odnalezienie się w życiu na wolności, a także ochroni społeczeństwo przed ewentualnym kolejnym przejawem jego agresji¹¹. Skoro w taki sposób opisywane jest pożądane oddziaływanie w stosunku do dorosłych sprawców przestępstw, to tym bardziej uzasadnione jest nacechowane troską wspieranie nieletniego, który wszak jest osobą małoletnią. Ze względu na temat tego opracowania zaznaczyć jednak należy, że dobro dziecka jest celem oddziaływania UWRN w stosunku do nieletniego, a o dobru np. pokrzywdzonych osób małoletnich przepisy milczą.

2. Status prawny nieletniego i osoby pokrzywdzonej

Pozycja prawna nieletniego w postępowaniu sądowym opartym na przepisach UWRN jest znacząco mocniejsza od pozycji prawnej jego ofiary. W tej kwestii opublikowano niedawno wnikliwe opracowania, w których teza ta jest szczegółowo uzasadniona przedstawieniem przejawów owej nierówności najpierw w przepisach UPN¹², a w drugiej, późniejszej publikacji w uregulowaniach UWRN¹³. Pomimo pozytywnej ewolucji prawa nieletnich przyjęte w nowej ustawie zmiany na lepsze są niewystarczające. Stwierdzono, że UWRN jest wyrazem tej samej filozofii reagowania na czyny nieletnich, co UPN. „Nawet jeśli wyeliminowano wiele usterek i luk prawnych, to jednak przepisy regulujące zakres podmiotowy ustawy, katalog środków reakcji na zachowania nieletnich, katalog i status uczestników, zasady odpowiedzialności oraz tryb i przebieg postępowania nie tworzą nowej jakości normatywnej”¹⁴. Podkreślono, że prawa i obowiązki nieletniego uregulowano w nowej ustawie zgodnie ze standardami konstytucyjnymi i konwencyjnymi i na wszelkich etapach postępowania ma on „zapewnione prawo do obrony w wymiarze

¹¹ W. Ambrozik, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę uspołecznienia systemu oddziaływań*, Kraków 2016, s. 177. Por. B. Stańdo-Kawecka, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000, s. 93-103.

¹² P. Czarniecki, *Status pokrzywdzonego w postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 1, s. 59-72. Por. M. Porwisz, *Pokrzywdzony w postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Probacja” 2016, nr 1, s. 79-100; M. Korcył-Wolska, *Uwagi na temat sytuacji prawnej pokrzywdzonego w postępowaniu podporządkowanym przepisom ustawy z 26 października 1982r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (wybór zagadnień do dyskusji)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2002, nr 2, s. 213 i nast.

¹³ P. Czarniecki, *Nieletni sprawca a małoletni pokrzywdzony – analiza statusu dziecka w postępowaniu przewidzianym ustawie z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2023, nr 3, s. 130-159.

¹⁴ P. Czarniecki, *Nieletni sprawca...*, s. 153.

materialnym i formalnym, co pozwala mu w sposób aktywny wpływać na przebieg wskazanego postępowania oraz przeciwstawiać się zarzutom sformułowanym we wniosku o wszczęcie postępowania zarówno indywidualnie, jak i korzystając z pomocy obrońcy. Nieletni może w pełnym zakresie wypowiadać się w przedmiocie postępowania, brać udział w posiedzeniach sądu i mieć zapewniony dostęp do akt postępowania”¹⁵. W tym kontekście sformułowano wniosek, że pokrzywdzony może również wpływać na przebieg postępowania, jednak przepisy nie pozwalają mu „kwestionować wszystkich decyzji procesowych wydanych w przedmiocie odpowiedzialności nieletniego za demoralizację lub popełnienie czynu karalnego. Ustawodawca nie zdecydował się bowiem przyznać pokrzywdzonemu statusu strony, co uniemożliwia mu w sposób realny popieranie wniosku o wszczęcie postępowania”. W konkluzji stwierdzono, że należy „[...] postulować przyznanie pokrzywdzonemu statusu strony. Byłoby to korzyścią nie tylko dla pokrzywdzonego, ale także wzmocniło kontradiktoryjny przebieg postępowania, w którym zarówno nieletni, jak i pokrzywdzeni mogą zabiegać o korzystne dla siebie rozstrzygnięcie. W trosce o zapewnienie sprawiedliwości proceduralnej, transparentność, a także funkcję kompensacyjną postępowania należy zatem wzmocnić status pokrzywdzonego, szczególnie w sytuacji, gdy jest to pokrzywdzony małoletni”¹⁶.

3. Nieletni – pokrzywdzony, aspekt pedagogiczny nierównego traktowania przez prawo

3.1. Uwagi wprowadzające

Wysokiej randze prawniczych argumentów o niesprawiedliwości proceduralnej co najmniej dorównuje uzasadnienie pedagogiczne dla wzmocnienia pozycji prawnej osoby pokrzywdzonej. Podejście do prawa, jako czynnika wychowującego akcentowane jest w nurcie teoretycznej koncepcji pedagogiki prawa¹⁷, która zakłada, że prawo jest formą dialogu prawodawcy z wykonawcami prawa i adresatami norm prawnych. Jest on

¹⁵ P. Czarniecki, *Nieletni sprawca...*, s. 153-154

¹⁶ P. Czarniecki, *Nieletni sprawca...*, s. 154.

¹⁷ Zobacz: S.L. Stadniczeńko, P. Zamelski, *Pedagogika prawa. Vade mecum! Pójdź ze mną!*, Warszawa 2016.

postrzegany na podobieństwo procesu wychowawczego¹⁸. W omawianym w tej wypowiedzi przypadku chodzi o oddziaływanie prawem na instytucje wymiaru sprawiedliwości oraz na sędziów, a także zarówno w stosunku do nieletnich, jak i pokrzywdzonych przez nich, zwłaszcza, gdy są to osoby małoletnie.

Jak wspomniano w literaturze (prawniczej i pedagogicznej) nieliczni autorzy podejmują problematykę małoletnich, którzy zostali pokrzywdzeni przez nieletnich. Jeżeli chodzi o prawników, to jest to efekt kształtowania ich zainteresowań przez treść przepisów prawa, a UWRN dotyczy właśnie oddziaływania względem małoletnich sprawców czynów karalnych lub dzieci i młodzieży zdemoralizowanej. Natomiast trudno zrozumieć dlaczego pedagodzy zachowują się podobnie do prawników, tzn. nie dość wnikliwie podchodzą do sytuacji małoletnich będących ofiarami nieletniego, wszak oni, nie tyle „również”, co „przede wszystkim”, zasługują na zainteresowanie i ochronę, gdyż doznana krzywda może mieć istotny wpływ na kierunek ich wychowania, równowagę psychiczną, a także stosunek do państwa i prawa. Dlatego w kontekście pedagogicznych zadań prawa należy podkreślić, że wychowawcze oddziaływanie prawa nieletnich powinno mieć na względzie dobro tych dwóch adresatów, a pośrednio powinno również wpływać na korzystne wychowawczo zachowania sędziów rodzinnych, a także innych osób i instytucji, których dotyczą przepisy ustawy (Policja, dyrektor szkoły, nauczyciele, mediatorzy, adwokaci, osoby pracujące w różnego rodzaju instytucjonalnych formach oddziaływań resocjalizacyjnych – zakładach wychowawczych, zakładach poprawczych i innych).

3.2. Oddziaływanie prawem w stosunku do nieletniego

Zasada dobra nieletniego pełni funkcję gwarancyjną określając kierunek tworzenia prawa nieletnich, jego interpretowania i stosowania wszelkich orzeczonych środków oddziaływania¹⁹. Wątpliwości związane z jej stosowaniem wiążą się z utożsamianiem dobra nieletniego z nadmierną łagodnością, wyrozumiałością, przekonaniem, że sprawiedliwy osąd stoi (stać może) w sprzeczności z celem wychowawczym postępowania. Jedną

¹⁸ Szerzej zob. P. Zamelski, *Stanisława Leszka Stadniczeńki wizja pedagogiki prawa*, [w:] W. Żytko (red.), *Człowiek. Prawo. Państwo. Księga Jubileuszowa dedykowana Stanisławowi Leszkowi Stadniczeńko*, Warszawa 2017, s. 1109-1117.

¹⁹ S. Grześkowiak, *Prawo*..., s. 35; P. Drembkowski, *Komentarz do art. 3*..., s. 31

z konsekwencji takiego podejścia, mającą zresztą podstawę w przepisach, są starania o minimalizowanie stresu, jaki może w nieletnim wywołać ocena jego zachowania. Z tej przyczyny przepisy proceduralne dopuszczają, aby w toku postępowania sądowego nieletni mógł zetknąć się ze swą ofiarą, jedynie w trakcie składaniu przez nią zeznań w charakterze świadka. Jest to nadmiar troski, gdyż doży asertywności ze strony podmiotów uczestniczących w postępowaniu, w tym krytyki zachowań nieletniego (potępienie czynu/czynów, nie osoby) nie należy postrzegać, jako siły niszczącej psychikę nieletniego. Przeciwnie, taka reakcja, jako uzasadniona merytorycznie, etycznie i pedagogicznie, stwarza szansę na uzyskanie dobrego efektu wychowawczego, poprzez przeżycie przez nieletniego swego rodzaju oczyszczenia (*katharsis*) będącego motywem do zmiany/poprawy postępowania. Może być ona formą ochrony jego dobra, które – zwłaszcza, gdy jest człowiekiem młodym - należy postrzegać przez pryzmat tego, z jakim przekazem etycznym wyjdzie z trudnej sytuacji, jaką sam stworzył.

W związku z przypisywaniem sądowi obowiązku dobrania najkorzystniejszego dla nieletniego środka wychowawczego²⁰, należy odpowiedzieć na pytanie o to, jakie rozwiązanie jest dla niego najkorzystniejsze, najlepsze z punktu widzenia jego dobra? Trafne jest przyjęcie rozumienia dobra dziecka jako optymalnej konfiguracji dotyczącego dziecka stanu rzeczy, z położeniem silnego akcentu na osiągnięcie pożądaných efektów wychowawczych w przyszłości. Nadmierna troska o ochronę nieletniego w toku postępowania sądowego może sprawić, że ten oddalony w czasie cel wychowawczy nie zostanie osiągnięty, a dodatkowo nie zostanie należycie zaakcentowany szeroki społeczny kontekst, w jakim nieletni dopuścił się nagannych zachowań i w jakim nadal będzie żył. Aby ten cel osiągnąć potrzeba roztropnej, a więc nie nadmiernej, ale jednak niezbędnej stanowczości, która uświadomi nieletniemu naganność jego postępowania, pomoże mu w tym, co określa się, jako stanięcie w prawdzie odnośnie do istoty jego zachowania, a następnie okazania przez nieletniego autentycznej skruchy, szczerego żalu, przeproszenia pokrzywdzonych, naprawienia wyrządzonego zła, sprawienia, aby pokrzywdzony uzyskał satysfakcję moralną w środowisku, które było świadkiem zdarzeń

²⁰ T. Bojarski, Komentarz do art. 3, [w:] T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 50; P. Drembkowski, Komentarz do art. 3..., s. 31-32.

(z reguły w szkole²¹). Bez tego trudno liczyć na doprowadzenie do pożądanej zmiany postawy nieletniego, a więc osiągnięcia celu będącego w najgłębszej warstwie jego dobrem. Jeżeli ochrona prawna nieletniego nie zmierza w tym kierunku, to nie służy ona jego wychowaniu (resocjalizacji), a więc i jego dobru. Wątpliwości w tej mierze nasuwa litera prawa, które, jak powiedziano, traktuje nieletniego lepiej niż jego ofiarę, co jest pod względem wychowawczym niezrozumiałe dla nieletniego (może go skłaniać do wyciągania opacznych wniosków), a niesprawiedliwe dla pokrzywdzonego. Postępowanie sądowe, jest z reguły dla nieletniego pierwszym kontaktem z wymiarem sprawiedliwości, dlatego pobłażliwość i nadmierna ochrona mogą spowodować, że nie zniechęci ono nieletniego od ponownego wejścia w kolizję z prawem, ani nie skłoni do poniesienia zachowań znamionujących demoralizację.

3.3. Oddziaływanie prawem w stosunku do pokrzywdzonego

Oddziaływania zmierzające do pozytywnych zmian w zachowaniu nieletniego, powinny być wyrazem troski o niego, jak i o osoby, które on skrzywdził bezpośrednio lub pośrednio. Ze względu na temat tej wypowiedzi wyeksponowania wymaga sytuacja osób małoletnich, którzy stali się ofiarami nagannych zachowań nieletniego, czyli zwłaszcza jego kolegów ze szkoły, czy z terenów zabaw, dzielnicy, a także obcych mu osób małoletnich, których skrzywdził z reguły bez jakiegokolwiek powodu.

Osobami pokrzywdzonymi zachowaniami nieletniego są nie tylko ci, których dotknęła bezpośrednio jego agresja. Są nimi również świadkowie tych zdarzeń, co – zwłaszcza dla uczniów młodszych klas - bywa traumatycznym przeżyciem, które wpływa na lęk przed uczęszczaniem do szkoły. Obawiają się niebezzasadnie, że mogą niebawem stać się świadkami kolejnych przejawów agresji, a niewykluczone, że również i oni mogą niebawem stać się bezpośrednimi ofiarami agresji.

Postępowanie, jakie toczy się w sprawie ich zdemoralizowanego kolegi przed sądem rodzinnym jest z reguły również dla nich (pokrzywdzonych i świadków) pierwszym kontaktem z wymiarem sprawiedliwości, a trudne doświadczenie zaprzęta emocje w wielu domach, gdzie każdy element zdarzenia, a następnie orzeczenie sądu, są dyskutowane. Sposób, w jaki

²¹ E. Hornowska, *Uczniowie jako ofiary i świadkowie agresji*, [w:] A. Brzezińska, E. Hornowska (red.), *Dzieci i młodzież wobec agresji i przemocy*, Warszawa 2004, s. 147-163.

prawo, a także organy państwa, odniosą się do sprawy nieletniego, a więc pośrednio także w stosunku do małoletnich pokrzywdzonych i świadków, również może wpłynąć na ich stosunek do prawa, praworządności, sądownictwa, wymiaru sprawiedliwości, państwa, a w konsekwencji może mieć istotny wpływ na ukształtowanie ich jako obywateli. W tym kontekście należy ponownie podkreślić, że nierówne traktowanie przez przepisy prawa nieletnich i ich ofiar jest wychowawczo wysoce niekorzystną okolicznością. Kwestia nierówności jest bowiem z ostrością dostrzegana i przeżywana przez dzieci i młodzież. Doświadczają tego często w szkole surowo oceniając wszelkie niedoskonałości sposobu oceniania ich postępów w nauce przez nauczycieli i wyłapując wszelkie inne przejawy nierównego traktowania. Owszem, często jest to podejście subiektywne i niesprawiedliwe, bo z oczywistych przyczyn bywa infantylne, jednak dla tej wypowiedzi istotne jest niekontrowersyjne spostrzeżenie, że dla dzieci, w szczególności zaś dla uczniów, idee sprawiedliwości i równości są istotne. Nastoletni uczeń będący ofiarą agresji nieletniego z łatwością zauważy, że prawo nie chroni go w taki sam sposób w jaki chroni tego, kto wyrządził mu krzywdę. Poczucie niesprawiedliwego traktowania dostrzeżone, czy to poprzez uniemożliwienie mu uczestniczenia w postępowaniu w charakterze strony, czy to w treści orzeczenia, gdyby w subiektywnej ocenie uznał je za zbyt łagodne, pozostanie z nim na długo. Sposób prowadzenia postępowania przez sędziego może zarówno to przekonanie pogłębić, jak i złagodzić, ale go nie zniweczy. Skoncentrowanie uwagi na nieletnim sprawia, że marginalizowane jest to, że na szali leżą także dobro pokrzywdzonego.

4. Ku równemu traktowaniu nieletniego i pokrzywdzonego na gruncie UWRN

4.1. Uwaga wprowadzająca

Jak wspomniano nie tylko nieletniemu należy się ochrona i dbałość o jego dobro, gdyż chronić należy również dobro jego ofiar. Jedni i drudzy (a ci drudzy w mojej ocenie bardziej!) są (powinni być) wychowywani, a więc otoczeni troską ustawodawcy, sędziów, rodziców, kuratorów, nauczycieli, znajomych, bliskich, autorów opracowań naukowych z obszaru

prawa, a nade wszystko pedagogiki, administracji oświatowej. Zanim przepisy prawa nieletnich zapewnią równy status pokrzywdzonym z tym, jaki przysługuje nieletnim, warto wskazać na istniejące już rozwiązania prawne, które stwarzają szansę przybliżenie do tego celu. Poza potencjałem zawartym w przepisach UWRN o mediacji na uwagę zasługuje nowy element na gruncie polskiego prawa nieletnich, jakim jest przyznanie dyrektorowi szkoły kompetencji do rozwiązywania niektórych spraw swoich uczniów. Ramy artykułu pozwalają na szersze omówienie jedynie tego drugiego zagadnienia.

4.2. Kompetencje dyrektora szkoły w świetle przepisów UWRN

W art. 4 ust. 4 UWRN stworzono możliwość dokonania oceny zachowania nieletniego w ramach szkoły, do której on uczęszcza. Procedura ta może dotyczyć zarówno demoralizacji nieletniego, jak i dopuszczenia się przez niego czynu karalnego. Jej wyjątkowość, na tle dotychczasowej praktyki rozpatrywania spraw nieletnich, przejawia się w przesłankach jej przeprowadzania, a także w zdawkowym potraktowaniu w komentarzach i podręcznikach dotyczących UWRN.

Dyrektor szkoły najczęściej będzie w praktyce prowadził postępowanie w sprawie demoralizacji ucznia. Pojęcie demoralizacji trudne jest do jednoznacznego zdefiniowania²², dlatego przepis szczegółowo wymienia przykłady zachowań wskazujących na jej przejawy. Nie jest to katalog zupełny i w praktyce mogą znamionować demoralizację inne zachowania podobne do wymienionych w art. 4 ust. 1, w którym wskazano, że przez demoralizację należy rozumieć w szczególności „dopuszczenie się czynu zabronionego, naruszanie zasad współżycia społecznego, uchylanie się od obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki, używanie alkoholu, środków odurzających, substancji psychotropowych, ich prekursorów, środków zastępczych lub nowych substancji psychoaktywnych, zwanych dalej «substancją psychoaktywną», uprawianie nierzędu [...]”. Ze względu na wiek nieletniego do części tych nagannych zachowań dochodzi w związku z przebywaniem w szkole, a wówczas ich wektor skierowany jest przeciwko innym uczniom, a niekiedy także osobom dorosłym.

²² A. Balicki, Komentarz do art. 4 UWRN, [w:] P. Drembkowski, G. Kowalski (red.), *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2023, s. 37-45.

Dyrektora szkoły może prowadzić postępowanie dotyczące wyłącznie zachowań nieletniego, jakich dopuścił się „na terenie szkoły lub w związku z realizacją obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki”, a więc np. w trakcie wycieczek, zajęć plenerowych, udziału w organizowanych przez szkołę wydarzeniach kulturalnych, sportowych i innych poza szkołą, na które uczniowie udali się w ramach swych obowiązków itp.

W takich okolicznościach dyrektor szkoły ma kompetencję, związaną ze swobodą skorzystania z niej (w żadnym razie nie jest to jego obowiązek), do przeprowadzenia postępowania dotyczącego oceny zachowań ucznia. Mogą zaistnieć dwie sytuacje:

- 1) jeżeli jednak dyrektor szkoły z tej kompetencji nie skorzysta, wówczas – w obliczu powzięcia wiadomości o dopuszczeniu się przez nieletniego czynu zabronionego wyczerpującego znamiona przestępstwa ściganego z urzędu lub przestępstwa skarbowego - ma obowiązek niezwłocznego zawiadomienia o tym sądu rodzinnego lub Policji oraz obowiązany jest „przedsięwziąć niezbędne czynności, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów popełnienia czynu zabronionego”. W praktyce chodzić tu może o zachowania, którymi dyrektor zajmować się nie powinien, gdyż wykraczałoby to poza możliwości prowadzenia w szkole adekwatnego postępowania i wymagałoby zastosowania środków innych niż te, jakie mu przekazano w art.4 ust. 4 UWRN;
- 2) jeśli natomiast dyrektor szkoły stwierdzi demoralizację ucznia, wówczas „ma społeczny obowiązek odpowiednio przeciwdziałać temu, a przede wszystkim zawiadomić o tym rodziców lub opiekuna nieletniego, szkołę, sąd rodzinny, Policję lub inny właściwy organ” (art. 4 ust. 2 UWRN). Jeżeli rodzice ucznia nie podejmują współpracy ze szkołą w celu poprawy zachowania nieletniego, a tym bardziej, jeśli zachowanie nieletniego jest funkcją niekorzystnej wychowawczo sytuacji w rodzinie, wówczas dyrektor, tak jak każdy, „komu znane jest zdarzenie uzasadniające wszczęcie postępowania z urzędu, obowiązany jest zawiadomić o nim sąd opiekuńczy” (art. 572 ustawy z 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego²³). Sprawami rozpatrywanymi z urzędu przez sąd rodzinny są między innymi sprawy dotyczące sprawowania przez rodziców władzy rodzicielskiej. Ewentualne postępowanie przed sądem rodzinnym nie toczy się na podstawie

²³ T.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1568 z późn. zm.

przepisów UWRN, lecz przepisów ustawy z 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy²⁴ (zwłaszcza art. 109 i art. 111).

Aby prowadzić postępowania w stosunku do nieletniego będącego uczniem dyrektor musi uzyskać na to jego zgodę, a także zgodę jego rodziców albo opiekuna prawnego. Jeżeli ktokolwiek z nich zgody nie wyrazi, wówczas obowiązkiem dyrektora jest przekazanie sprawy sądowi rodzinnemu. W literaturze wyrażono trafny jednak pogląd, że brak zgody nieletniego, w obliczu zgody wyrażonej przez jego rodziców pozwala dyrektorowi prowadzić postępowanie, gdyż oświadczenie nieletniego należy w takiej sytuacji traktować jako opinię, a więc wypowiedź niewiążącą²⁵.

Po przeprowadzeniu postępowania dyrektor może zastosować środek oddziaływania wychowawczego w postaci pouczenia, ostrzeżenia ustnego albo ostrzeżenia na piśmie, przeproszenia pokrzywdzonego, przywrócenia stanu poprzedniego lub wykonania określonych prac porządkowych na rzecz szkoły o ile uzna te środki za wystarczające. Jeżeli oceni, że są niewystarczające, wówczas przekazuje sprawę sądowi. Zastosowanie przez dyrektora środka oddziaływania wychowawczego nie wyłącza zastosowania sankcji określonych w statucie szkoły (np. obniżenia oceny z zachowania).

Poza możliwością prowadzenia sprawy przez dyrektora szkoły z jego inicjatywy, istnieje również nadal możliwość przewidziana wcześniej na gruncie UPN i powtórzona w art. 66 UWRN przekazania sprawy nieletniego (za jego zgodą), szkole, do której on uczęszcza (ewentualnie organizacji społecznej, w tym organizacji pozarządowej, do której nieletni należy), jeżeli sąd, do którego sprawę zgłoszono uzna, że środki, jakimi szkoła dysponuje są wystarczające. Sąd może jednocześnie wskazać kierunki oddziaływania wychowawczego w stosunku do nieletniego²⁶. Dyrektor ma wówczas obowiązek – nie rzadziej niż co 6 miesięcy - informowania sądu rodzinnego o podjętych środkach wychowawczych i osiągniętych efektach. Jeżeli jednak działania te okażą się nieskuteczne, wówczas informację o tym dyrektor przekazuje niezwłocznie.

²⁴ T.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2809 z późn. zm.

²⁵ P. Kobes, *O potrzebie zintegrowanego oddziaływania na rodziców i nieletnich wykazujących przejawy demoralizacji. Krytyka obecnego stanu prawnego i propozycje de lege ferenda*, [w:] D. Bach-Golecka, T. Chauvin (red.), *Kobiety. Relacje. Rodzicielstwo*, Warszawa 2024, s. 404-405.

²⁶ E. Sobejko, Komentarz do art. 66 UWRN, [w:] P. Drembkowski, G. Kowalski (red.), *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2023, s. 339-344; P. Górecki, Komentarz do art. 66 UWRN, [w:] V. Konarska-Wrzošek (red.), *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2023, s. 192.

Głównym motywem zarówno możliwości prowadzenia sprawy przez dyrektora, jak i przekazania sprawy szkole przez sąd, jest uniknięcie stygmatyzacji ucznia związanej w prowadzeniu sądowego postępowania w jego sprawie²⁷.

4.3. Krytycznie o pedagogicznej krytyce art. 4 ust. 4 UWRN w trakcie prac legislacyjnych

W toku prac legislacyjnych dotyczących projektu UWRN doszło do protestów przeciwko możliwości prowadzenia postępowania w sprawie nieletniego przez dyrektora szkoły, a więc w ramach tworzącej ją społeczności. Dokonano stanowczej krytyki medialnej, wysyłano protestacyjne listy otwarte sygnowane przez nauczycieli, wychowawców, pracowników wyższych uczelni, polityków²⁸. Wątek dotyczący art. 4 ust. 4 UWRN był jednym z kilku kwestionowanych rozwiązań projektu. Sposób jej prowadzenia utrudniał rzeczową polemikę, gdyż nad merytorycznymi przeważały argumenty propagandowe, emocjonalne i polityczne. Nie o debatę protestującym jednak chodziło, lecz o narzucenie niemerytorycznej narracji. Przykładem jest cytat dotyczący określonej w UWRN dolnej granicy wieku dzieci, których może dotyczyć postępowanie. Zagadnienie to jest tu przywołane, gdyż sprawy tych dzieci będą (powinny być) podejmowane właśnie przez dyrektorów szkół, aby nie kierować ich do sądów. W jednej z licznych wypowiedzi Marek Konopczyński głosił: „Ustawa obniża [...] wiek, w którym nieletni może odpowiadać przed sądem rodzinnym, np. za kradzież – z 13 do 10 lat. 10-latek będzie przebywał w ośrodku z osobami dorosłymi. Łatwo sobie wyobrazić skutki

²⁷ B. Stańdo-Kawecka, *Prawne podstawy...*, s. 255.

²⁸ Wypowiedzi M. Konopczyńskiego, a także m.in. treść protestu skierowanego do Prezydenta, a sygnowanego przez pedagogów (naukowców, wychowawców, nauczycieli i innych) zobacz w np.: A. Ambroziak, *Maluchy za kraty? PiS przepchnął ustawę o resocjalizacji jak z głębokiego PRL*, *Oko.press* z 7 lipca 2022 r., <https://oko.press/maluchy-kraty-pis-przepchnal-ustawe-o-resocjalizacji-jak-z-glebokiego-prl> [dostęp: 4 lipca 2025 r.]; P. Nodzyńska, „Lex maluchy za kraty” *Ziobry ciągle obowiązuje. Ekspert: To zgoda, by zakuć 10-latkę w kajdanki i wsadzić go na osiem lat*, *Gazeta Wyborcza* z 22 grudnia 2024 r. <https://wyborcza.pl/7,75398,31553148,lex-maluchy-za-kraty-ziobry-ciagle-obowiazuje-ekspert-to.html> [dostęp: 4 lipca 2025 r.]; J. Cieśla, *10-latki pod sąd? „Lex Maluchy za kraty” czeka na decyzję prezydenta*, *Polityka* z 12 lipca 2022 r., <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/2173143,1,10-latki-pod-sad-lex-maluchy-za-kraty-czeka-na-decyzje-prezydenta.read> [dostęp: 4 lipca 2025 r.]; *Prezydenta Dudy nie przekonały organizacje i eksperci zajmujący się dziećmi. „Nadeszły mroczne czasy”*, *tvn24* z 22 lipca 2022 r., <https://tvn24.pl/polska/ustawa-o-resocjalizacji-nieletnich-prezydenta-dudy-nie-przekonaly-organizacje-i-eksperci-zajmujacy-sie-dziecmi-nadeszly-mroczne-czasy-st5864530> [dostęp: 4 lipca 2025 r.].

— będziemy «produkowali» dzieci, które potem będą trafiać do zakładów karnych [...]»²⁹. Kończąc dodał, że ustawa sięga korzeniami nie tylko do UPN, stworzonej „w czasie stanu wojennego, ale wręcz do lat 50. XX wieku”³⁰. Liczni pedagodzy podpisujący się pod protestem opatrzonym emocjonalnym hasztagiem „Maluchy za kraty”, nie wiedzieli zapewne, że krytykowany próg 10 lat nie obniżał granicy wieku, lecz ją po raz pierwszy ustalał, gdyż wcześniej w prawie nieletnich w ogóle nie było żadnego dolnego progu wieku i zdarzało się, że prowadzono postępowania sądowe w stosunku do dzieci, które były znacznie młodsze. Znaczenie krytykowanego przepisu było więc odwrotne od tego, jaki mu krytycy przypisywali. Tymczasem krytycy z mocą głosili, że w zakładach wychowawczych będą przebywać 10-latkowie z 17-letnimi przestępcami (zob. hasztag „Maluchy za kraty”) i to pomimo braku w literaturze opracowań dowodzących, że sędziowie orzekający w sprawach nieletnich są bezmyślni i pozbawieni wyobraźni.

Krytyka omawianego art. 4 ust. 4 UWRN była równie niemerytoryczna. Pisano o nim m.in. tak: „ustawa przyznaje szkołom część kompetencji zarezerwowanych dla aparatu represji i wymiaru sprawiedliwości. Ustawa daje dyrektorom możliwość karania dzieci i młodzieży, czyli swoich uczniów, tak jak do tej pory robiły to sądy. Dyrektor będzie mógł zmuszać dziecko do prac porządkowych, działań na terenie szkoły, naprawienia szkody, czy ukarać je w formie upomnienia ustnego lub pisemnego [...]. To jest kuriozum na mapie europejskiej, a być może na mapie całego świata. Szkoła nie jest placówką resocjalizacyjną, a ta ustawa nadaje jej takie parytety”³¹ (pogrubienia moje – M.A.). Brak dobrej woli zdradza semantyka tej wypowiedzi. Autor użył słów „karanie/karać” pomimo tego, że kary stosować może jedynie sąd karny w sprawach o przestępstwo popełnione przez osoby, które ukończyły 17-ty rok życia, a karami są wyłącznie sankcje przewidziane w katalogu zawartym w ustawie z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny³². Na określenie sposobów oddziaływania dyrektora właściwym słowem jest „sankcja”, względnie określenie „środki

²⁹ Zob. np. [w:] *Teraz los fatalnej ustawy o resocjalizacji zależy już tylko od Prezydenta Dudy*, Obserwatorium edukacji, <http://obserwatoriumedukacji.pl/teraz-los-fatalnej-ustawy-o-resocjalizacji-zalezy-juz-tylko-od-prezydenta-dudy/>; *Maluchy za kraty? PiS przepchnął ustawę o resocjalizacji jak z głębokiego PRL*, Oko.press 8 lipca 2022 r., <https://oko.press/maluchy-kraty-pis-przepchnal-ustawe-o-resocjalizacji-jak-z-glebokiego-prl>, tam wart zapoznania się jako znak czasu protest pedagogów i edukatorów z 6 lipca 2022 r. pt.: Protestujemy! Szkoła ma stać się placówką quasi-resocjalizacyjną?

³⁰ *Maluchy za kraty? PiS przepchnął....*

³¹ *Maluchy za kraty? PiS przepchnął....*

³² T.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 383.

wychowawcze”, jednak poprawność terminologiczna obniżyłaby pułap grozy, jaką wypowiedź miała spowodować. W tym kontekście delikatnie rzecz ujmując słowo „karać” użyte w odniesieniu do ustnego upomnienia, czy też nałożenia obowiązku naprawienia zniszczonych drzwi itp. brzmi nieadekwatnie. Podobnie jak stwierdzenie, że UWRN wprowadza standardy niższe od tych, jakie istnieją w Korei Północnej, na Kubie, czy w Chinach.

W proteście „ekspertów i edukatorów” przeciwko projektowi UWRN ogłoszonym 6 lipca 2022 r. napisano³³ m.in.: „Ta kuriozalna sytuacja może zmienić oblicze polskiej oświaty: z edukacyjno-rozwojowego na karno-piętnujące. Nie ma ono nic wspólnego z wychowawczą funkcją szkoły, która polega na znoszeniu barier w rozwoju osobowym i społecznym uczniów oraz praktycznym uczeniu ich między innymi takich wartości i postaw jak współdziałanie, solidarność, wzajemna pomoc czy opiekuńczość. Wprowadzanie do życia szkoły sformalizowanych kar do tej pory zarezerwowanych dla jurysdykcji sądów, niewątpliwie zaowocuje zwiększeniem poziomu wykluczenia społecznego i stygmatyzacji dzieci i młodzieży w systemie edukacyjnym. W obliczu tak stanowczych stwierdzeń, pozostaje jedynie zadać retoryczne pytania: czy po trzech latach obowiązywania UWRN polska szkoła ma oblicze karno-piętnujące? I drugie: czy wprowadzona w 2022 r. ustawa zaowocowała zwiększeniem poziomu wykluczenia i stygmatyzacji uczniów, co rzekomo miało nastąpić „niewątpliwie”?

4.4. O aktywne działania szkoły w resocjalizacji nieletnich

Ustawodawca słusznie nie poddał się presji krytyków. Dzięki temu nie każdy uczniowski konflikt, czy też przejaw demoralizacji, musi być przekazywany do sądu. Zwyciężyła pragmatyczna i pedagogiczna dyrektywa, aby to, co możliwe rozwiązać procedurami wychowawczymi w ramach społeczności szkolnej, bez prowadzenia sądowej procedury. Została ona wzmocniona w ustawowym obowiązku zapewnienia przez szkołę standardów ochrony małoletnich, co dotyczy również ochrony

³³ Treść protestu w: *Maluchy za kraty? PiS przepchnął ustawę o resocjalizacji jak z głębokiego PRL*, Oko.press 8 lipca 2022 r., <https://oko.press/maluchy-kraty-pis-przepchnal-ustawe-o-resocjalizacji-jak-z-glebokiego-prl>, tam wart zapoznania się jako znak czasu protest pedagogów i edukatorów z 6 lipca 2022 r. pt.: *Protestujemy! Szkoła ma stać się placówką quasi-resocjalizacyjną?*

uczniów pokrzywdzonych w konsekwencji tzw. przemocy rówieśniczej³⁴. Oczywiście droga sądowa musi być otwarta, dlatego dojdzie do niej, gdy dyrektor nie podejmie się prowadzenia sprawy nieletniego ucznia, a także, jeśli nie uzyska na to jego zgody lub zgody jego przedstawicieli ustawowych³⁵. Wynikający z zasady dobra nieletniego nakaz pogłębionych badań osobo-poznawczych dających sądowi podstawę do wydania adekwatnego orzeczenia jest w praktyce trudny do zrealizowania w ogóle, a w krótkim terminie (od daty wniesienia sprawy do sądu) prawie niemożliwy. Natomiast sprawę prowadzoną w szkole rozstrzygną osoby znające nieletniego, które nie będą potrzebowały uzyskania opinii psychologiczno-pedagogicznej od zespołu sądowych specjalistów opartej na jednorazowym badaniu dającym zdecydowanie mniej informacji o nieletnim, niż mają nauczyciele pracujący z nim w szkole z reguły kilka lat.

Nieletni poniesie konsekwencje, a pokrzywdzony otrzyma satysfakcję (przeproszenie, zadośćuczynienie, naprawienie szkody itp.), wśród kolegów i koleżanek, a więc w społeczności świadomej zaistniałej sytuacji i też przeżywającej ją. Dla nich sprawne działanie prawa ma również znaczenie formujące ich jako obywateli. Społeczność szkolna, która była świadkiem przemocy w stosunku do kolegi, ma szansę doświadczyć sprawiedliwości i naprawienia wyrządzonego zła. Jest to szczególnie ważny argument za rozwiązywaniem spraw nieletnich w szkole, gdyż właśnie szkołę wskazują dzieci, jako miejsce, w którym doświadczają przemocy i często nie uzyskują należytego wsparcia ze strony nauczycieli i wychowawców³⁶.

5. Epilog

Sprzeciw pedagogów w obliczu projektu przekazania im możliwości rozwiązywania problemów wychowawczych uczniów, wsparty twierdzeniem, że prawnicy są do tego lepiej przygotowani, powinien zostać zapamiętany, jako przejaw stanu zawodowej i obywatelskiej samoświadomości. Zapewne w znacznej mierze w jego efekcie przepis art. 4 ust. 4 UWRN,

³⁴ Zob. Standardy ochrony dzieci – wytyczne, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/standardy-ochrony-maloletnich-wytyczne>, [dostęp: 4 lipca 2025r.].

³⁵ Na marginesie należy odnotować, że pokrzywdzony, ani jego przedstawiciele ustawowi, nie mają kompetencji by odmówić zgody na prowadzenie postępowania przez dyrektora szkoły, co jest oczywistym przejawem nierównego traktowania ich przez prawo w porównaniu z nieletnim i jego przedstawicielami ustawowymi.

³⁶ E. Hornowska, *Uczniowie jako...*, s. 163.

jak dotychczas, w praktyce prawie w ogóle nie jest wykorzystywany. Szkoda, że polityczny zapal przesłonił krytykom tkwiący w tym przepisie pedagogiczny potencjał do przypomnienia i wdrożenia w przyszłości idei szkolnej sprawiedliwości praktykowanej w Domu Sierot prowadzonym przez Starego Doktora. Mógł to być początek pedagogicznej drogi w tym kierunku i jednocześnie w kierunku wzmocnienia słabo funkcjonujących uczniowskich samorządów. Ale cóż to za tęsknoty pięknoducha w obliczu wizji bieżących sukcesów politycznej destrukcji...

Bibliografia

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (t.j. Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
2. Konwencja o prawach dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526)
3. Ustawa z 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2809 z późn. zm.)
4. Ustawa z 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1568 z późn. zm.)
5. Ustawa z 28 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1700)
6. Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 383)
7. Ustawa z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (t.j. Dz. U. 2024 r. poz. 978 z późn. zm.)

Orzecznictwo

1. Postanowienie SN z dnia 24 czerwca 1983 r., III KZ 87/83, OSNKW 1983, nr 12, poz. 97

Literatura

1. Ambrozik W., *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę uspołecznienia systemu oddziaływań*, Kraków 2016
2. Andrzejewski M., *Stosowanie klauzuli dobra dziecka. Rozważania inspirowane postanowieniem Sądu Najwyższego dotyczącym tworzenia rodzin zastępczych*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2021, nr 30/5
3. Balicki A., Komentarz do art. 4 UWRN, [w:] P. Drembkowski, G. Kowalski (red.), *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2023
4. Bojarski T., Komentarz do art. 3, [w:] T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2014
5. Czarniecki P., *Status pokrzywdzonego w postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Przeгляд Sądowy” 2021, nr 1
6. Czarniecki P., *Nieletni sprawca a małoletni pokrzywdzony – analiza statusu dziecka w postępowaniu przewidzianym ustawie z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2023, nr 3
7. Górecki P., Komentarz do art. 66 UWRN, [w:] V. Konarska-Wrzošek, *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2023

8. Grześkowiak A., *Prawo nieletnich*, Warszawa 2023
9. Hornowska E., *Uczniowie jako ofiary i świadkowie agresji*, [w:] A. Brzezińska, E. Hornowska (red.), *Dzieci i młodzież wobec agresji i przemocy*, Warszawa 2004
10. P. Kobes, *O potrzebie zintegrowanego oddziaływania na rodziców i nieletnich wykazujących przejawy demoralizacji. Krytyka obecnego stanu prawnego i propozycje delegerenda*, [w:] D. Bach-Golecka, T. Chauvin (red.), *Kobiety. Relacje. Rodzicielstwo*, Warszawa 2024, s. 404-405
11. Konarska-Wrzosek V., *Komentarz do art. 3 UWRN*, [w:] V. Konarska-Wrzosek (red.), *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2023
12. Korcyl-Wolska M., *Uwagi na temat sytuacji prawnej pokrzywdzonego w postępowaniu podporządkowanym przepisom ustawy z 26 października 1982r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (wybór zagadnień do dyskusji)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2002, nr 2
13. Krukowski A., *Komentarz do art. 3 UPN*, [w:] A. Krukowski (red.), *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Warszawa 1991
14. Porwisz M., *Pokrzywdzony w postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Probacja” 2016, nr 1
15. Radwański Z., *Pojęcie i funkcja „dobra dziecka” w polskim prawie rodzinnym i opiekuńczym*, „Studia Cywilistyczne” 1981, t. XXXI
16. Sitarz O., *Komentarz do preambuły UWRN*, [w:] F. Drembkowski, G. Kowalski (red.), *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2023
17. Solejko E., *Komentarz do art. 66 UWRN*, [w:] P. Drembkowski, G. Kowalski (red.), *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2023
18. Stańdo-Kawecka B., *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000
19. Stadniczeńko S.L., Zamelski P., *Pedagogika prawa. Vade mecum! Pójdź ze mną!*, Warszawa 2016
20. Stojanowska W., *Rozwód a dobro dziecka*, Warszawa 1979
21. Zamelski P., *Stanisława Leszka Stadniczeńki wizja pedagogiki prawa*, [w:] W. Żytko (red.), *Człowiek. Prawo. Państwo. Księga Jubileuszowa dedykowana Stanisławowi Leszkowi Stadniczeńko*, Warszawa 2017

Źródła internetowe

1. Ambroziak A., *Maluchy za kraty? PiS przepchnął ustawę o resocjalizacji jak z głębokiego PRL*, Oko.press z 7.7.022r., <https://oko.press/maluchy-kraty-pis-przepchnal-ustawe-o-resocjalizacji-jak-z-glebokiego-prl> [dostęp: 4 lipca 2025 r.]
2. Cieśla J., *10-latki pod sąd? „Lex Maluchy za kraty” czeka na decyzję prezydenta*, Polityka z 12.7.2022, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/2173143,1,-10-latki-pod-sad-lex-maluchy-za-kraty-czeka-na-decyzje-prezydenta.read> [dostęp: 4 lipca 2025 r.]

3. Maluchy za kraty? PiS przepchnął ustawę o resocjalizacji jak z głębokiego PRL, *Oko.press* 8.07.2022, <https://oko.press/maluchy-kraty-pis-przepchnal-ustawe-o-resocjalizacji-jak-z-glebokiego-prl> [dostęp: 4 lipca 2025 r.]
4. Nodzyńska P., „Lex maluchy za kraty” Ziobry ciągle obowiązuje. Ekspert: To zgoda, by zakuć 10-latkę wkładanki i wsadzić go na osiem lat, *Gazeta Wyborcza* z 220 grudnia 2024 r. <https://wyborcza.pl/7,75398,31553148,lex-maluchy-za-kraty-ziobry-ciagle-obowiazuje-ekspert-to.html> [dostęp: 4 lipca 2025 r.]
5. Prezydenta Dudy nie przekonały organizacje i eksperci zajmujący się dziećmi. „Nadeszły mroczne czasy”, *tvn24* z 22 lipca 2022 r., <https://tvn24.pl/polska/ustawa-o-resocjalizacji-nieletnich-prezydenta-dudy-nie-przekonaly-organizacje-i-eksperci-zajmujacy-sie-dziecmi-nadeszly-mroczne-czasy-st5864530> [dostęp: 4 lipca 2025 r.]
6. „Rządowa ustawa uwstecznia proces resocjalizacji o kilkadziesiąt lat i przypomina przepisy z czasów stanu wojennego w PRL” *oko.press* z 7 lipca 2022 r., <https://oko.press/maluchy-kraty-pis-przepchnal-ustawe-o-resocjalizacji-jak-z-glebokiego-prl> [dostęp: 4 lipca 2025 r.]
7. Standardy ochrony dzieci – wytyczne, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/standardy-ochrony-maloletnich-wytyczne>, [dostęp: 4 lipca 2025 r.]
8. Teraz los fatalnej ustawy o resocjalizacji zależy już tylko od Prezydenta Dudy, *Obserwatorium edukacji*, <http://obserwatoriumedukacji.pl/teraz-los-fatalnej-ustawy-o-resocjalizacji-zalezy-juz-tylko-od-prezydenta-dudy/> [dostęp: 4 lipca 2025 r.]